

Pestrá mozaika biotopů v těžebně jílu u Vackova.

Divočina za humny – těžebna jílu u Vackova

Přemysl Tájek a Pavla Tájková, AOPK ČR, Regionální pracoviště Správa CHKO Slavkovský les

Když jsme v Arnice v roce 2011 zahájili seriál „Divočina za humny“ s cílem představit nejzajímavější kusy přírody vznikající samovolně na místech po těžbě nerostných surovin, slibovali jsme, že těžebny jílu a kaolinu představíme hned na jeho počátku. Okolnosti ale splnění slibu neprály. Ukázalo se totiž, že ačkoliv jde o fenomén, kterým jsou západní Čechy zcela jedinečné, přírodovědci znalých těchto lokalit je pomálu a všichni vytrvale odolávali naší snaze je k sepsání této kapitoly přesvědčit. V průběhu několika posledních let jsme však měli možnost řadu těžeben jílu navštívit osobně a rádi bychom Vám tedy jejich okouzující přírodu představili na ukázkovém příkladu stanoviště velmi rozmanité těžebny u Vackova.

Díky nepropustnosti jílu a kaolinu pro vodu se v místech jejich těžby často vytváří množství vodních nebo s vodou úzce spjatých stanovišť. V důsledku obtížného uchycování vegetace na jílovitém substrátu bývají vodní biotopy obvykle také silně osluněné. Těžebny jílu a kaolinu se tak často stávají významnými útočišti pro mnohé vzácné druhy rostlin či živočichů, které v okolní krajině ztratily své přirozené biotopy –

typicky především pro vážky a obojživelníky. Není proto náhoda, že mezi nejvýznamnější lokality obojživelníků v Karlovarském kraji patří např. stará těžebna jílu Jáma Zelená u Skalné nebo bývalý kaolinový lom u Podlesí (Matějů et al. 2014).

Těžebna jílu u Vackova, přesněji mezi Vackovem a Lomničkou nedaleko Plesné na severním okraji Chebské pánve, se skládá ze dvou částí, přičemž přírodovědně zajímavější je část severní, ponechaná již delší dobu bez významnějších lidských zásahů. V jižní části se aktivně těží žáruvzdorné a kameninové jíly.

Během pouhých dvou návštěv se nám v území podařilo zjistit výskyt 24 druhů vážek. Tento nebývale vysoký počet druhů je zapříčiněn přítomností rozmanitých vodních stanovišť. Mělké prohřáté vody rozlévající se v drobných pramíncích mezi sítinami a ostřicemi jsou domovem vzácné vážky hnědoskvrnné a vážky žlutoskvrnné, jiné vzácnější druhy pak obývají rašelinné tůně či vodní nádrže bez zapojené vegetace (viz box str. 41). Z obojživelníků byl doposud zjištěn výskyt čolka obecného i horského, skokana hnědého, zeleného a krátkono-

hého, ropuchy obecné a rosničky zelené, z plazů pak ještěrky obecné i živorodé.

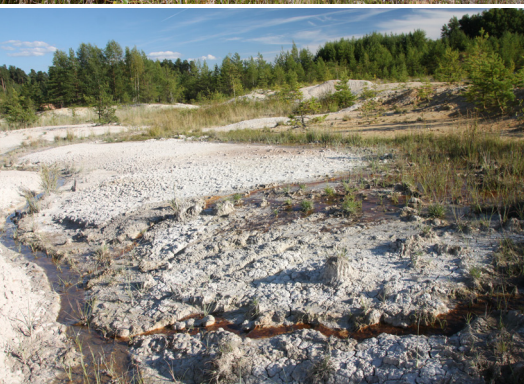
Na své si zde přijde nejen „lovuchtivý“ zoolog, ale i oko botanika. Souvislé porosty suchopýru úzkolistého střídají rašelinná místa s ostřicemi i sušší písčité stanoviště s plavuní vidlačkou nebo bělolistem rolním. Ve vlhkých nezapojených plochách s drobnými nálety borovic pak lze najít kriticky ohroženou plavuňku zaplavovanou (*Lycopodiella inundata*). Jde o nejvzácnější rostlinu celého území, která až do letošního roku unikala naší pozornosti. Roste zde v počtu zhruba jednoho sta jedinců.

Pro běžného člověka nejsou těžebny jílů příliš přívětivým územím – čistá tůňka vybízející na první pohled ke koupání bývá ukladnou pastí, kde se vám snadno proboří nohy do škodolibého jílu až po stehna. Zajímavé druhy dalších skupin organismů tak zde stále teprve čekají na své objevitele, cenné nálezy lze očekávat především u blanokřídlého a rovnokřídlého hmyzu. Podobně jako u vážek či rostlin bude však jejich přežití podmíněno zachováním otevřeného charakteru těžebny s nízkou pokrývností dřevin. ■

V těžebně jílů u Vackova byl zjištěn nebývale vysoký počet druhů vážek způsobený přítomností rozmanitých vodních stanovišť. Ze vzácnějších druhů zde žije vážka hnědoskvrnná (*Orthetrum brunneum*) a vážka žlutoskvrnná (*Orthetrum coerulescens*), jejichž larvy se vyvíjejí v mělkých rozlivech drobných potůčků. Tůně s rašelinnými okraji obývá vážka čárkovaná (*Leucorrhinia dubia*), šídlatka tmavá (*Lestes dryas*) a šídlo sítinové (*Aeshna juncea*). Ve vodních nádržích s jen velmi sporou litorální vegetací se můžeme setkat s vážkou jarní (*Sympetrum fons-colombii*), vážkou žíhanou (*S. striolatum*) a šídélkem malým (*Ischnura pumilio*). Doposud zde bylo zjištěno 24 druhů vážek, jejich výčet však ještě jistě nebude konečný.

- ▲ Občasné zaplavovaná místa s porosty suchopýru úzkolistého.
- ▲ Vážka hnědoskvrnná.
- ▲ Vážka čárkovaná.
- ▶ Plavuňka zaplavovaná.

- ◀ Území je také hnízdištěm kulíka říčního.
- ▼ Čerstvě obnažené plochy, zatím zcela bez vegetace.
- ▼ Mokřady s protékající mělkou vodou jsou domovem vážky hnědosokrné a vážky žlutosokrné.
- ▼ Voda z drobných pramenišť protékající přes dočasně vyschlou a rozpukanou vrstvu oslivě bílých jílu. Všechny fotografie Přemysl Tájek.

Literatura:

Matějů J., Zavadil V., Tájek P., Musilová R. et Melichar V. (2014): Obojživelníci a plazi Karlovarského kraje. – Karlovarský kraj, Karlovy Vary, 135 pp.

Rojík P. (2015): Geologie a nerostné zdroje Karlovarského kraje. – Karlovarský kraj, Karlovy Vary, 195 pp.

Na rozdíl od anglicky mluvících národů má čeština tu zvláštnost, že důsledně odlišuje kaolíny od jílu a zrcadlí tak i pohled geologů na rozdílný způsob vzniku těchto materiálů.

Kaolíny jsou zvětraliny nacházející se v místě svého vzniku. S mateřskou horninou je dole kaolín spojený pozvolným přechodem, takže na první pohled nepoznáme, kdy je to ještě kaolín, a kdy už jde o mateřskou žulu nebo rulu. **Jíly** jsou sedimenty. Zvětrávají podobně jako kaolíny, jsou však následně přenášeny přírodními silami mimo místo svého vzniku (nejčastěji gravitací po svahu nebo říčním proudem) a ukládány do vrstev.

Při transportu a ukládání jílu se částečně mění zrnitost, chemické i mineralogické složení, a proto se i v keramickém průmyslu liší využitelnost kaolínů a jílu. Kaolíny se využívají především k výrobě porcelánu, kaolinické jíly pak k výrobě obkladaček. Rozdílný původ i využití kaolínu a jílu je významným faktorem ovlivňujícím charakter stanovišť v těžebnách. Slabě kaolinizované horniny jsou propustnější pro vodu než kaolinitové jíly. V kaolínu je pouze několik málo procent jílového minerálu (kaolinitu) a kaolín se proto musí se vyplavovat a čistit a v těžebnách kaolínu tak obvykle zaujímají značnou plochu usazovací nádrže (Rojík 2015; P. Rojík, úst. údaj).